

ÜSTÜ KAR – ALTI BUZ: TÜRK TELEKOM’UN ÖZELLEŞTİRİLMESİ OLAYI

OVER SNOW – UNDER ICE: THE PRIVATIZATION CASE OF TURK TELECOM

Prof. Dr. İrfan KALAYCI

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

İktisat Bölümü, Malatya/TÜRKİYE,

Email: irfan.kalayci@inonu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Makale Geçmişi: Geliş: 05 Temmuz 2018 Kabul: 26 Temmuz 2018</p>	<p><i>Bu makalenin konusu ve amacı, Türk Telekom’un (TT) özelleştirme sorunlarını ve sonuçlarını diyalektik yöntemle incelemektir. Ekonomik küreselleşmenin aracı olan özelleştirme, post-kapitalist düzenin etkili bir aracıdır. Türkiye 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile birlikte liberal kapitalizmi benimseyerek özelleştirme ve kuralsızlaştırma kararlarını aldı. TT’nin özelleştirme süreci bu kararların bir eseridir. Bu özelleştirmede ekonomik değil ideolojik hareket edilmiştir, çünkü TT Türkiye’nin en kârlı kuruluşlarından birisi idi. TT’nin özelleştirilmesi ile IMF ve komprador burjuvazinin istediği neoliberal çark dönmüştür, fakat emekçi sınıfın aleyhine sınıfsal çatışma derinleşmiştir. TT’nin özelleştirilmesindeki hedefler ucuz ve yaygın hizmet, yabancı sermaye ile bütünleşme, rekabet ve verimlilik idi, ancak yüksek istihdam ve iyi ücretler hedefleri ihmal edildi. TT’nin özelleştirilmesi sonucunda devlet tekeli yerine özel tekel tehlikesine karşı düzenleyiciler devreye sokuldu ve böylece bürokrasi azalacağına daha da arttı. Özel TT Türkiye ve bölgesi açısından çeşitli jeo-ekonomik ve ekonomi-politik sonuçlar doğurdu. Bu sonuçların güçlü, zayıf, fırsatçı ve tehlikeli boyutu vardır. O yüzden burada bir GZFT çözümü yapıldı.</i></p>
<p>Anahtar Kelimeler: Türk Telekom, Özelleştirme Sorunsalı, Özelleştirme Sonuçları.</p>	
<p>DOI: 10.15637/jlecon.250</p>	
<p>JEL Kodu: D41, L43, L44, P12</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Article History: Received: 05 July 2018 Accepted: 26 July 2018</p>	<p><i>The subject and purpose of this article is to investigate the problem of privatization of Türk Telekom (TT) and its results in a dialectical way. Privatization, the instrument of economic globalization, is an effective vehicle of post-capitalist order. Turkey adopted the liberal capitalism with the January 24, 1980 Stability Program and took the decisions of privatization and deregulation. TT's privatization process is a piece of these decisions. This privatization was not economic but ideological, because TT was one of the most profitable institutions in Turkey. With the</i></p>
<p>Keywords: Turk Telecom, Problematic of Privatization, Results of Privatization</p>	

DOI: 10.15637/jlecon.250

JEL Kodu: D41, L43, L44, P12

privatization of the TT, the neoliberal wheel has turned that the IMF and the comprador bourgeois wanted, but the class struggle against the working class has deepened. Targets of TT privatization were cheap and widespread service, integration with foreign capital, competition and efficiency, but the targets of high employment and good wages were neglected. As a result of the privatization of the TT, regulators have been introduced against the private monopoly danger instead of the state monopoly, and thus the bureaucracy has declined further. Private TT has produced various geoeconomic and political economy consequences in terms of Turkey and the region. These results are strong, weak, opportunistic and dangerous. So, a SWOT analysis was done here.

1. GİRİŞ

Özelleştirme, küreselleşmenin ekonomik aracıdır, fakat ekonomik hastalıkların* ya da krizlerin† düzeni olan kapitalizmin de –yan etkileri olan- bir ilacıdır. Post-modern kapitalizm bu ilaçla yaşamaktadır. Ayrıca, özelleştirme; herhangi bir iş alanında devlet mülkiyetinin, yönetiminin, müdahalesinin ve kısıtlamasının kaldırılması ya da gevşetilmesi ile ilgili olan 'kuralsızlaştırma'nın (deregülasyonun) en popüler biçimidir. Türkiye'de birçok sektör gibi iletişim sektörünün ve dolayısıyla onun ilk temsilcisi Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi'nin (kısaca Türk Telekom, TT) özelleştirilmesi, liberal-kapitalist eksenli küreselleşmenin bir bileşeni olarak dünyadaki özelleştirme uygulamalarının‡ doğal bir sonucu ya da uzantısıdır. TT'nin özelleştirilmesi siyasallaştırılmış bir teknik kuralsızlaştırma olayıdır. Çünkü kendisinden önce yapılan özelleştirmelerin bir devamı ve kendisinden sonrakiler için de teşvik edici olan TT'nin özelleştirilmesi ile Türkiye özelleştirme zengini olmamış, tersine küçük bir azınlık için özelleştirme cenneti haline gelmiştir.

Özelleştirme, devlet mülkiyetinde ve yönetiminde olan -'kamusal' etiketli işletmelerin, mülkiyet ve/ya yönetim bazında özel kesime geçmesi ve artık özel sermayeli işletme adını alması demektir. Özelleştirme politikası, doğası gereği, kamuda tasarrufu, rekabetçiliği ve verimliliği esas alır. Kuramsal bağlamda ılımlı, çekici ve mantıklı gözükse de betimlemenin gerçek uygulamasında devletin ekonomide elinin çekildiği ve onun yerine özel sermayeli yerli ve yabancı şirketlerin güdümündeki serbest piyasa denilen "görünmez el" in geçtiği; sermaye birikimini devletin yapamadığı ve dolayısıyla devletin mali destekleri sağlaması ve olası zarar ve riskleri üstlenmesi karşılığında artık özel kesimin milli kalkınmanın öncüsü olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye'de liberal kapitalizm ekseninde hazırlanan "24 Ocak (1980) yapısal dönüşüm ve istikrar kararları"ndan bugüne, –ironik bir şekilde- "devletçi" olan iş dünyası "özel

* Örneğin işsizlik, enflasyon, gelir bölüşümü adaletsizliği, cari açık, vb.

† 1800'li yıllardan beri büyük kapitalist krizler yaşanmaktadır. Emperyal I.ve II. Paylaşım Savaşları döneminde yaşanan krizler sayılmazsa, en çok etkili olanlar; on yıl boyunca ekonomileri durgunluğa sürükleyen 1929 Dünya krizi, 1970'lerde petrol şokları, 1980'lerde Latin Amerika hiperenflasyon ve borç krizleri, 1990'larda Avrupa ve Asya para krizleri, son olarak da ABD merkezli 2008 küresel para ve bankacılık krizi anılabilir.

‡ Dünyada 1980'den beri 160 ülkede iletişim sektöründe değişik çapta (tam ya da kısmi) ve değişik yöntemlerle (mülkiyet satışı, blok satış, halka arz, vs.) özelleştirme yapılmıştır. 1984'te İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin British Telecom'u özelleştirmesi Avrupa'da ve gelişen ekonomilerde "milat" ve "rol modeli" kabul edilmektedir. Bu konudaki yazın çok geniştir; örneğin: i-1981-1998 arasında yoğunlaşan özelleştirmelerin öncesi ve sonrasında telekom şirketlerinin iktisadi büyümeye, istihdama ve toplam verimliliğe katkısı bakımından karşılaştırmalar için bkz. Li vd. (2002); ii- Doğu Akdeniz ülkelerinde Telekom reformları için bkz. Macmillan (2001); iii- 23 Latin Amerika ülkesi için bkz. Ros ve Banerjee (2000); iv- OECD ülkelerinde sektörel özelleştirmeler ve 'başarılı' modeller için bkz. OECD (2009); v- Dünya Ticaret Örgütü'nün kuralları açısından bkz. Bressie, vd. (2004).

sektörcü” olan liberal hükümetlerle işbirliği ve güçbirliği yapınca, pek çok kamusal işletme gibi TT de özelleştirildi. Bu özelleştirmeler sonucunda özelleştirme gelirleri reel yatırımlara dönüşmezken, ortaya çıkan maliyetler devlete ve vergiler yoluyla halka fatura edilirken, kârlar ise özel sektörün kasasına girdi. Kamu ekonomisi küçüldükçe, özel ekonomi büyüdü.

1995'te TT mülkiyetinin ve yönetiminin bir bölümünün Ortadoğulu bir iş adamının eline geçmiş olması, yerli ve/ya yabancı sermayeli özel sektörün devletle ne kadar iyi “iletişim” kurduğunu; stratejik kuruluşların bile küresel ticaretin tam ortasına atıldığını göstermektedir. Diğer özelleştirme operasyonlarında olduğu gibi TT için de aynı özelleştirme senaryosu kurgulandı: Önce, TT'nin zarar eden bir KİT olduğu savlandı; bu sav iş dünyası, medya ve iç siyasal (partiler ve hükümet) ve dış mali çevrelerden (Dünya Bankası, IMF, vb.) destek aldı ve kamuoyu ikna edilmeye çalışıldı. 2005'te blok satış yöntemiyle özelleştirilen TT'nin, süreç içerisinde çok çeşitli mikro ve makro ekonomik sonuçları oldu.

Bu makale şu varsayımlara dayanmaktadır:

•i-Türkiye'deki özelleştirmeler genellikle “ekonomik” olmaktan çok, “ideolojik”tir. Mevcut egemen ekonomik düzen kapitalizm olunca özelleştirme kaçınılmazdır. O nedenle, TT'nin özelleştirilmesinde iktisadi değil ideolojik “koşullar” aranmıştır ve bunlar da sağlanmıştır. Eğer TT zarar eden bir şirket olsaydı, özelleştirmenin doğal mantığı harekete geçebilirdi. Oysa kâr ettiği halde özelleştirilen TT için koşullar doğal değil yapaydır.

•ii-TT'nin özelleştirilmesi, toplumu yakından ilgilendiren ve tepkisel hale getiren büyük bir neoliberal uygulamadır ve bu uygulama ile kamu yararı-kamuçıkarcı arasında daha az bir “koşutluk”, fakat daha fazla bir “karşıtlık” bulunmaktadır.

•iii-TT özelleştirmesi: zıt görüşlerle (tez ve antitezler) tartışılmasına konu olmuştur; üzerinde toplumsal bir uzlaşma yoktur ve o yüzden nesnel boyutu zayıftır.

•iv-TT'nin özelleştirilmesi, öyle bir ekonomi-politik olaydır ki; üstü hem “kar” hem de “kâr”dır; altı ise “buz”dur. Bu özelleştirme örneği de, çoğunluktaki emekçi sınıfını hezimete uğratarırken, azınlıktaki komprador burjuva sınıfının daha da zenginleşmesine hitap ve hizmet etmiştir.

Bu makalede konu “diyalektik”[§] yöntemle ve üç bölüm halinde işlenmiştir: 1. bölümde TT'nin kurumsal önemi ve özelleştirme sorunsalı, 2. bölümde TT'nin özelleştirilmesinin gerekçeleri ve zamandizinine (kronolojiye) bağlı özelleştirme süreci ele alınırken; 3. bölümde TT özelleştirilince ortaya çıkan ve çıkması olası jeo-ekonomik ve ekonomi-politik sonuçlar ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde ise genel değerlendirme kapsamında birkaç öneri ya da önerme sunulmuştur.

2. TÜRK TELEKOM'UN KÜNYESİ VE ÖZELLEŞTİRME SORUNSALI

Türk Telekom'un (TT) kurumsal yapısı, özelleştirme sorunu bakımından çok önemlidir. Çünkü TT, öncelikle uzun bir tarihsel geçmişe^{**}, büyük ve zengin bir ekonomik

[§] Türk Dil Kurumu'nun “eytişim” olarak sadeleştirdiği “diyalektik”, gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmayı sağlayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi demektir.

^{**} Bugünkü TT'nin temeli 23 Ekim 1840 tarihinde “Postahane-i Amirane” adıyla Sultan Abdülmecit tarafından atıldı. İlk telgraf alma-çekme işleminin başarıyla gerçekleştirilmesi üzerine ilk telgraf hattının İstanbul-Edirne arasında döşenmesine başlandı (9/8/1847). İstanbul Soğukçeşme'deki Posta ve Telgraf Nezareti binasıyla Yeni Cami'deki postane arasında tek telli bir telefon çekildi (Temmuz 1881). İlk elle çevirmeli (manuel) telefon santrali, İstanbul Büyük Postane binasında 50 hatlık olarak tesis edildi (3/5/1909). 406 sayılı Telefon ve Telgraf Kanunu ile yurdun her tarafında telefon tesis etme ve işletme görevi PTT Genel Müdürlüğü'ne verildi (4/2/1924) (MMM, 2007: 35).

künyeye sahiptir. Özelleştirilmeden önce stratejik bir kamu kuruluşu idi; özelleştirildikten sonra da stratejik konumunu sürdürmektedir. TT'nin bünyesinde yüzlerce işyeri, binlerce bayi, milyonlarca km²'lik bakır kablo şebekesi, milyonlarca telefon ve internet abone, mobil telefon pazarında önemli bir pay ve çok sayıda iştirakler^{††} bulunmaktadır.

TT'yi ve özelleştirilmesini önemli kılan diğer bir gerekçe, işletmecilik ve tüketici davranışları yönüyle *mikroekonomiyi*, toplumun gereksinimi ve devletin ekonomik politikaları yönüyle de *makroekonomiyi* ilgilendirmesidir. TT'nin, yabancı yatırımcıya % 55 blok satışına rağmen –geriye kalan simgesel % 25'lik Hazine payı nedeniyle-, “*amiral gemisi*” olduğu milli iletişim sektörü reel üretim, verimlilik, istihdam, vb. açıdan etkileri tartışılmaz bir konumdadır.

2005 yılında Bakanlar Kurulu'nun onayladığı gibi, TT'nin toplam (% 100) hisse değeri 9 milyar ABD doları (\$) olarak hesaplanmıştır. İhale sonucunda % 55'lik payı 6.55 milyar \$'a blok satılınca TT'nin toplam değeri 12 milyar \$'a karşılık gelmiştir. Eğer 9 milyar \$ baz alınsaydı, TT'nin % 55'lik payının 4.95 milyar \$'a satılması gerekirdi.^{††} Bu verilere göre, yapılan özelleştirme kârlı sayılmakta (ya da gösterilmekte) olup aradaki fark Hazine'ye aktarılmıştır. TT'nin özelleştirme sürecinde gerçek değerinin saptanmasında TT'nin 2004-2005 arasındaki yıllık faaliyet raporları, değer tespit komisyonu ile onlara danışmanlık yapan yabancı bağımsız konsorsiyumun belirlediği değerler, ihaleye giren şirketlerin pazarlıkları ve en son da TT'nin ileride kazanabileceği (potansiyel) değerle ilgili tahminler esas alınmıştır.

TT, abone sayısı, pek çok ülkenin nüfusundan; cirosu da yine birçok ülkenin gayri safi milli hasılasından (GSMH) fazla olup özelleştirme öncesinde çalışanların sayısı bakımından ise birçok ilçeden büyüktür. Ayrıca, TT kadar –neredeyse- hiçbir KİT özelleştirme süreci ve tartışmaları nedeniyle tam 9 hükümet eskitmemiştir.

TT'nin önemi, kendi sektöründe gerçekleştirdiği büyük ve sürekli faaliyetlerine ve sunduğu hizmetlere dayanmaktadır. Yurtiçinde telefon santrallerini, şehir-içi, şehirlerarası ve ülkelerarası sabit hat bağlantısını kurmak, uydu haberleşme ağları ve kablo sistemleri üzerinden veri iletimini sağlamak, ayrıca gelir paylaşımı anlaşmalarına göre analog ve dijital mobil telefon, kablolu tv ve internet hizmetlerini sunmak, TT'nin başat işlerini oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak TT yatırımlarının GSMH'ye oranı 1980'den günümüze – yıllar içinde artıp azalarak- *binde 2* ile *yüzde 2* arasında değişmiştir.

TT zarar eden bir şirket olsaydı ve zarar ettiği için özelleştirilseydi, devletçi *kanat* bile onun özelleştirilmesine *kanaat* getirebilirdi. Oysa TT Türkiye'nin en çok kâr eden ve en kârlı kamu işletmelerinden biri olduğu için özelleştirildi ki, bu, liberalleri bile ikiye bölerek bir kısmını tatmin edemedi. Zira sürekli kâr eden, devlete vergi kaçakçılığı yapmadan düzenli vergi ödeyen, etkin işgücünü istihdam ederek devletin sosyal refah devleti görevini pekiştiren ve hatta yeni özel işletmelerin sektöre girmesi konusunda –altyapı, teknik bilgi ve deneyim aktarma bağlamında- “*pozitif dışsallıklar*” sağlayan TT'nin özelleştirilmiş olması “*ekonomik*” değil, olsa olsa, özelleştirme konusunda *ezberci* olan -ve moda liberal ideolojiyi

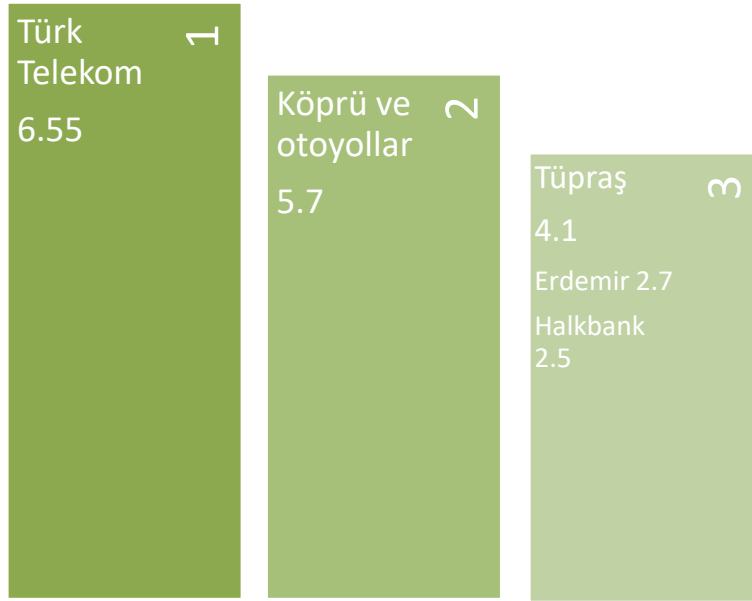
^{††} Dönemin Maliye Bakanı'nın (M. Şimşek), TT'nin hatalı ve yanlış özelleştirilip özelleştirilmediğine ilişkin bir soru önermesine verdiği Başbakanlık-ÖİB antetli 11.7.2012 tarihli yanıtı göre, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin itirazlarının karara bağlamasının ardından TT'nin doğru ve piyasa değerinin üzerinde özelleştirildiği, TT'nin özelleştirme sonrasında AVEA'da % 40 oranındaki hissesini % 81'e çıkardığı, ayrıca yurtiçinde ve yurtdışında birçok bilişim şirketini bünyesine dahil etmek dışında Arnavutluk'taki Telekom şirketine de % 20 oranında hissedar olduğu ve böylece uluslararası mobil telefon pazarındaki rekabetçi gücünü arttırdığı anlaşılmaktadır (TBMM, 2012).

^{††} Maliye Bakanı'nın sözkonusu aynı yanıtının eklerinde, TT'nin özelleştirmeden önce 2014'te 214 bin TL zarar ettiği, özelleştirmeden sonra 2011'e kadar ortalama 2'şer milyon TL civarında net kâr elde ettiği gözükmektedir.

muhafaza eden- muhafazakâr hükümetlerin elinde “*ideolojik-politik*” bir tercihe dayanmaktadır.

Türkiye’deki özelleştirmeler, özelleştirme payı ve ihale bedelleri bakımından bir lige benzetilirse, TT’nin, içinde yer aldığı “*özelleştirmeler süper ligi*”nde 1.sırada olduğu görülecektir. Salt bu sıralama bile TT’nin özelleştirilmesinin ne kadar “*özel*” olduğuna işaret etmektedir. TT 6.65 milyar \$’lık satış ihalesi^{§§} ile, kendisinden önce özelleştirilen köprü-otoyollar (5.7 milyar \$) ve Tüpraş (4.1 milyar \$) ihalelerini geçmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. TT ve Türkiye Özelleştirme Süper Ligi (milyar \$)

Kaynak: Hürriyet Gazetesi, 18 Aralık 2012’den derlenip tasarlanmıştır.

TT’nin güncel ekonomik büyüklüğü, TT’nin neden özelleştirildiği konusunda rehberlik yapabilir. Özetle (BTİK, 2017)

- *Elektronik haberleşme sektöründe faaliyet gösteren işletmeciler sayısı 9.5.2017 itibarıyla 446 oldu:* Bu işletmecilere verilen yetkilendirme sayısı ise 785’dir. Bu işletmeciler yetkilendirme sayısı bakımından İnternet Servis Sağlayıcılığı Hizmeti, Sabit Telefon Hizmeti, Altyapı İşletmeciliği Hizmeti şeklinde sıralanmaktadır.
- *Elektronik haberleşme sektöründe 2017 yılı 1. çeyrekte 12,0 milyar ₺ gelir elde edildi:* Elektronik haberleşme sektöründe 2016/1 döneminde 10,5 milyar ₺ olan gelir %14,2 artışla 2017/1 döneminde 12,0 milyar ₺’ye çıkmıştır.
- *Sektörde üç aylık dönemde 1,1 milyar ₺ yatırım yapıldı:* Elektronik haberleşme sektöründe 2016/1’de 1,658 milyon ₺ olan yatırım miktarı 2017/1’de 1,121 milyon ₺ olarak gerçekleşmiştir.

^{§§} 11 Kasım 2005’te % 55 hissesi 6 milyar 550 milyon \$’a özelleştirilen TT’nin ihalesini Suudi merkezli Oger Telekom Grubu kazandı. İhaleye Etisalat, Koç Holding, Oger Telecoms ve Turkcell ortak girişim grupları katıldılar. İhalede, en yüksek teklifi veren Oger Telecoms ve Etisalat finalist oldular. Pazarlık görüşmelerinin sonunda en yüksek teklif 6 milyar 550 milyon \$ olmuş ve en yüksek özelleştirme rakamına ulaşılmıştı. (Hürriyet Gazetesi, 18 Aralık 2012.)

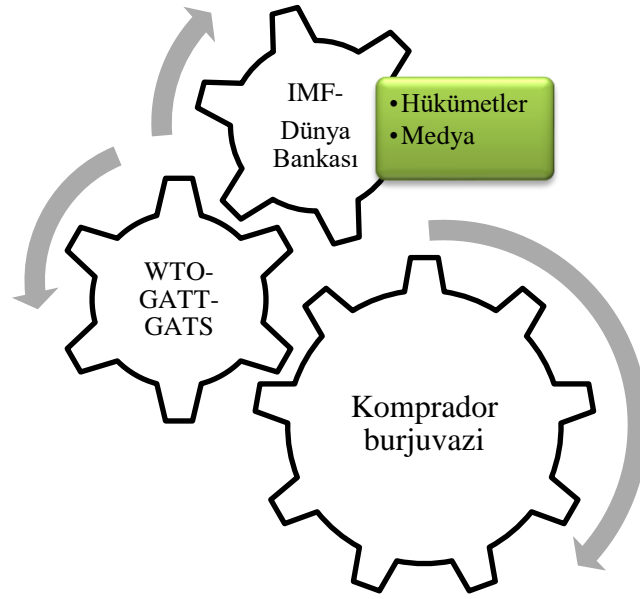
- *Sabit telefon abone sayısı 11,0 milyon olarak gerçekleşti:* 2016/1'de 11,3 milyon olan sabit telefon abone sayısı % 2,8 düşüşle 2017/1'de 11,0 milyon olarak gerçekleşmiştir.
- *Mobil abone sayısı bu dönem 75,7 milyona çıktı:* 2016/1'de 73,8 milyon olan mobil telefon abone sayısı % 2,6 artışla 2017/1'de 75,7 milyona çıkmıştır.
- *İnternet abone sayısındaki artış devam ediyor:* 2017/1'de itibarıyla çevirmeli internet dâhil toplam internet aboneliğinde bir önceki yılın aynı döneme göre % 24,3 artış gerçekleşmiş olup, özellikle Mobil Cepten İnternette % 29,2 ve Kablo İnternette % 18,2 artışla birlikte internet abone sayısındaki genel artış eğilimi sürmüştür.
- *Devam eden sabit ses trafiği 2,1 milyar dk. oldu:* 2016/1'de 2,4 milyar dk. olan sabit ses trafiği %12,5 düşüşle 2017 yılı birinci çeyrekte 2,1 milyar dk.; 2016/1'de 56,8 milyar dk. olan mobil ses trafiği %5,5 artışla 2017/1'de 59,9 milyar dk. olarak gerçekleşmiştir.
- *Genişbant internet trafiği hızlı artışını sürdürüyor:* 2016/1 2.083.663 Tbyte olan toplam genişbant internet data trafiği 2017/1'de % 29,6 artışla 2.699.823 Tbyte'a çıkmıştır. Genişbant internet data trafiğinin dağılımına bakıldığında sabit trafik % 22,6 artışla 1.889.105 Tbyte'tan 2.316.352 Tbyte, mobil trafik ise % 97,1 artışla 194.558 Tbyte'tan 383.471 Tbyte çıkmıştır.

3. TÜRK TELEKOM'UN ÖZELLEŞTİRİLMESİ: GEREKÇELER VE ZAMANDİZİNİ

TT'nin özelleştirilmesini isteyen ve bunu sağlamış olan birçok taraf vardır ve hepsinin ayrı ayrı bir hesabı ya da beklentisi sözkonusu olmuştur. Bir çember oluşturan taraflar, farklı kimliklere sahipmiş gibi gözükabilirler, fakat gerçekte bir tek taraftır, o da küresel güçlerin dayattığı liberal kapitalizm tarafıdır. ABD ve Batı Avrupalı ülkelerin kota ve oy çokluğuyla yönetiminde söz sahibi oldukları Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu,^{***} Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve onun küresel rekabeti düzenlemekte uyguladığı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS); ayrıca yabancı sermaye ile işbirliği yapan yerli–milli kentsoylu orta-üst sınıfı denilen komprador burjuvazi, hepsi, büyük-küçük parçalardan oluşan bir “*dişli çark mekanizması*” (Şekil 1) gibi TT'nin özelleştirmesi için işlevsel olmuştur ve yeni özelleştirmeler için de kurulu işlevine devam etmektedir. Gerçekten de –bazen büyük dişlinin bazen de küçük dişlinin baskın –ancak ana dişlinin komprador burjuvazinin- olduğu bu mekanizma, özelleştirme konusunda ikilem içinde bulunan hükümetlere karşı bile –sözünü geçirecek kadar güçlü anlamında- pek ‘*dişli*’ çıkmıştır.

^{***} *Dünya Bankası Grubu*; Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans İşbirliği (IFC), Çok-yanlı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarını Çözüm Merkezi (ICSID) adlı beş alt örgütten oluşmaktadır.

Şekil 1. TT'nin özelleştirmesinde kurulu dışı çark mekanizması

Denir ki, iyi ekonomi kuramları iyi bir politika haline gelirse, iletişim sektörü özelleştirilebilir, liberalleştirilebilir (doğal tekel özelliklerine sahip birkaç unsur hariç erişim hizmetleri olarak), bağımsız olarak düzenlenir ve az ya da çok rekabetçi tarife yapısı belirlenebilir (Li, Qiang, ve Xu, 2010: 1). Ayrıca WTO tarafından ifade edilen piyasa çözümlerinin iyimser görüşü geleneksel bilgelik haline geldi. Örneğin, Uluslararası Telekom Birliği (ITU) şu “Özelleştirme-Rekabet-Düzenleyiciler” (PCR) politikasını onayladı (Press, 2009):

- i-Rekabetsiz özelleştirme iyi, ancak rekabetle özelleştirme daha iyidir.
- ii-Düzenleyiciler (regülatörler) oluşturmak iyidir ancak onlara yeterli güç ve bağımsızlık vermek daha iyidir.
- iii-Bir duopol oluşturmak iyi, ancak açık rekabet ortamına izin vermek daha iyidir.
- iv-Rekabetin tanıtılması iyidir, ancak erken bir aşamada tanıtmak daha iyidir.

TT'nin özelleştirilmiş olmasının gerisinde bazı iç ve dış koşullar ya da gerekçeler yatmaktadır. Şöyle ki:

•i-Bir kere, tüm dünyada önce kapitalistleşme yönünde değişim için baskılar oluştu. Kuramsal olarak, *özelleştirme + kuralsızlaştırma* ikilisi kapitalistleşmeyle birlikte gelişti ve etkili akademik yazıların ve siyasal söylemlerin içinden süzülerek birçok ülkenin gündemine girdi, herkese açık bir değişim ve dönüşüm adını aldı. Bu model (paradigma) değişikliğinin kökeni birbirine bağlı şu etmenlere borçludur (Trauth ve Pitt, 1992: 6): Teknolojik değişim (ve özellikle de iletişim ve bilgi işleminin yakınlaşması); anahtar kurumsal kaynak olarak iletişim görünürlüğünün artması; ve pazara dayalı bir ekonomi-politik akımın üstünlüğü.

•ii-Gözlemlenebildiği kadarıyla tüm dünyada iletişim sektöründe bir özelleştirme akımı ve ivmesi var. Bu gelişme Türkiye’de de TT’nin özelleştirmesine yol açtı. Sadece on yıl önce (2008) bile telekom kuruluşları bazındaki bölgesel özelleştirmeler oldukça dikkat çekici yüksek oranlarda seyretmiştir: Avrupa % 78, Kuzey ve Güney Amerika % 74, Asya-Pasifik % 53, Arap devletleri % 48 ve Afrika % 47 (Uluslararası İletişim Birliği ITU kaynaklarından

aktaran Press, a.k.). Günümüzde küresel kapitalist sistem yerinde durduğuna ve özelleştirmeler de devam ettiğine göre bu oranların oldukça yükseldiği varsayılabilir.

•ii-Özelleştirme konusu olan TT, dünyadaki iletişim kuruluşları arasındaki yatay bütünleşmelere, iletişim yatırımlarının büyüklüğüne, bu iletişim sektörünün diğer yatırım boşluklarını doldurabilme kapasitesine, istihdam ve GSMH'ye katkı gizilgücüne (potansiyeline) ve bir küreselleşme adresi olarak ITU^{†††} üyelik yapısının genişlediğine dikkatleri çekmektedir. Büyük ve önemli bir devlet tekeli olan PTT'yi^{††††}, -bir posttan iki elbise çıkartmayı hedefleyerek ama post kavgasını en aza indirgeyerek- posta-telgraf ve telefon olarak ikiye bölerek yeniden yapılandırılmıyordu.

•iii-TT özelleştirilince kaynakların etkin kullanılacağına, tüketiciler için iletişimde hizmet kalitesinin artacağına, ucuz fiyatlarla ve hızlı iletişim kurulacağına, yenilikçi teknolojilerin ithal edileceğine, sektörde rekabet patlamasının yaşanacağına, istihdam miktarının / oranının artacağına peşinen inanıldı ve belirli ölçüde gerçekleşti. TT devlette de kalsaydı da, bu beklentiler -istihdam hedefi noktasında fazlasıyla- gerçekleşebilirdi.

•iv-TT özelleştirilmeseydi, devletin hantal, içe dönük, kasvetli bürokratik yapısı yüzünden hızla yenilikçi (reformcu) kararlar alınıp hayata geçirilemeyeceği düşünülüyordu. Oysa TT'yi elinde bulunduracak bir özel sektörün karar ve hareket serbestisi daha fazlaydı ve bu nedeniyle özel TT kendini -hizmet üretimi ve kalitesi, fiyatlarda rekabet gibi- her yönden aşip geliştirebilecekti.

Bu vb. gerekçelerle başlayan TT'nin özelleştirme çalışmaları, Özal hükümeti döneminde başlayıp Erdoğan hükümeti döneminde tamamlanan uzun bir yasal (Anayasa Mahkemesi'nin iptalleri ve kanun hükmünde kararname) ve pazarlama sürecine, dolayısıyla bir zamandizinine dayanmaktadır. Aşağıda bu zamandizini özetlenmiştir (ÖİB, 2017):

- Etkin bir sürecin oluşturulması doğrultusunda TT için en uygun özelleştirme stratejisini tasarlamak amacıyla, 2003 Eylül ve Ekim ayları arasında bir pazar araştırma çalışması yapıldı.
- Hazırlık çerçevesinde, Eylül-Ekim 2003'te piyasa talep çözümlemesi tamamlanarak 13.11.2003 tarih ve 2003/6403 sayılı Bakanlar Kurulu (BK) kararı ile Şirket hisselerinin en az % 51'inin tek seferde blok olarak satılması ve blok satışını izleyen kalan hisselerin BK'ce belirlenecek süreç çerçevesinde halka arzın da dâhil olduğu yöntemler ile özelleştirilmesi kararlaştırıldı.
- Türkiye Avrupa standartlarında düzenlemeler (regülasyon) getirerek özelleştirme işlemleri için uygun bir ortam hazırlayıp yatırımcı güvenini sağladı. 5189 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile yabancı yatırımcının sahiplik oranındaki kısıtlamalar kaldırıldı, altın hissenin kapsamı yeniden belirlendi ve uydu operasyonları Türksat A.Ş.'ye transfer edilerek TT'den ayrıldı.
- TT'nin blok satışı kapsamında, mevcut pazar koşulları göz önüne alınarak ilgili taraflar ile diyalogu geliştirerek ihale öncesinde, ÖİB tarafından potansiyel yatırımcıları Şirketin, hukuki, operasyonel ve mali durumu hakkında aydınlatmak, satış sürecine ilişkin bilgi vermek ve kendilerinin de özelleştirme sürecine yönelik görüşlerini almak üzere bir "bilgilendirme süreci" gerçekleştirildi. Yerli ve yabancı toplam 11 yatırımcının katıldığı süreç 31.07.2004'te sona erdi.

^{†††} ITU, üye ülkelerin iletişim sektöründe özel sektörün katılımını savunmakta ve teşvik etmektedir.

^{††††} 1924'te kurulan ve telefon kısmının özelleştirme kapsamına alınmasıyla PTT'nin hukuksal ömrü 1994'te sona ermiştir.

•15.10.2004 tarih 7931 sayılı BK kararı ile Şirket hisselerinin % 55'inin blok olarak satılması ve bu çerçevede 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması hükme bağlandı. Aynı BK Kararı ile TT İhale Komisyonuna ihale sürecinde ön yeterlilik ölçütlerinin uygulanması için yetki verildi.

•İhale süreci, 25.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarında yer alan ilanlarla resmi olarak başladı. 11 Ocak 2004'e kadar ön yeterlilik başvuruları yapılmış ve yerli ve uluslararası toplam 13 yatırımcı ön yeterlilik aldı. Ayrıntılı inceleme süreci Şubat, Mart ve Nisan 2005'te yapıldı. Son teklif verme tarihi olan 24.06.2005'te TT'nin % 55 hissesi için 4 adet teklif geldi. İhale Komisyonu öncelikle iş planlarını incelemiş, değerlendirme sonucu 100 üzerinden 75'in üzerinde puan alan 4 teklif sahibi 1 Temmuz 2005 tarihinde mali tekliflerin açılması için davet edildi.

•1/7/2005 tarihinde mali teklif zarfları açılarak yapılan toplu pazarlık görüşmeleri sonucunda TT'nin % 55 hissesi için en yüksek teklifi Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu (Telecom Italia ve Saudi Oger'den müteşekkil) 6.55 milyar \$ ile verdi. TT'nin % 55 oranındaki hissesinin blok olarak satışına ilişkin ihalenin sonucu, 25/07/2005 tarih ve 2005/9146 sayılı BK kararı ile onaylandı ve 2/8/2005 tarih ve 25894 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Oger Telecoms ile Hisse Satış Sözleşmesi 24/8/2005'te; TT'nin özelleştirmesine yönelik Hissedarlar Sözleşmesi ve Hisse Rehni Sözleşmesi ve İmtiyaz Sözleşmesi 14/11/2005 tarihinde imzalandı.

•Bu sözleşmelerin imzalanmasından sonra, TT'nin % 55 oranındaki hissesi Oger Telekomünikasyon A.Ş.'ye devredildi ve TT bir kamu şirketi olmaktan çıktı. TT ve Telekomünikasyon Kurumu arasında aynı gün İmtiyaz Sözleşmesi de imzalandı.

•Öte yandan, TT'nin % 55 oranındaki hissesinin blok satışı işleminin uluslararası mali çevrelerce yakından takip edilmiştir. Bu kapsamda, 2006'da TT özelleştirmesi işlemi, mali alanında saygın bir dergi olan "Acquisitions Monthly" tarafından "Gelişen Piyasalarda 2005 Yılı'nın En Başarılı İşlemi" ödülüne de layık bulundu.

• 13/11/2003 tarih ve 2003/6403 sayılı BK Kararı ile halka arz edilecek hisse oranının ve zamanlamasının blok satış sonrasında belirlenmesi hükme bağlandı. Blok satış sonrasında TT'de Hazine'ye ait % 45 oranındaki hisselerin bir bölümünün halka arzına yönelik hazırlık çalışmaları başladı ve bu çerçevede, 10/12/2007 tarih, 12973 a BK kararı ile TT'nin % 15 oranındaki hissesinin 31/12/2008 tarihine kadar Halka Arz Yöntemi ile özelleştirilmesine karar verildi. Bu satışta, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanun uyarınca, TT ve PTT Genel Müdürlüğü çalışanları ile küçük tasarruf sahiplerine ayrılması öngörülen %5 oranındaki pay ile ilgili olarak; bu satışta TT hisselerinin % 3'ünün halka arza konu %15'lik dilim içerisinde değerlendirilerek söz konusu çalışanlara ve küçük tasarruf sahiplerine ayrıldı.

•Halka arz işleminde yurt içi yerleşik yatırımcılara % 40, yurt dışı kurumsal yatırımcılara ise % 60 oranında hisse bölündü. Buna göre, arza konu 525.000.000 adet hisselerin 210.000.000 adedi yurt içine, 315.000.000 adedi ise yurt dışına satılmış olup, halka arzın toplam büyüklüğü 2.415.000.000.- TL seviyesinde gerçekleşti. TT'nin 2008'de yapılmış olan halka arzı o tarihte ülkemizde gerçekleşen en büyük halka arz olmasının yanısıra son 4 yılın da dünyada yapılan en büyük telekom halka arzıdır.

•TT 15/5/2008 tarihi itibarıyla TTKOM koduyla BİST'te işlem görmektedir. TT halka arz işlemi "EMEA Finance" dergisi tarafından 2008'de "Merkezi ve Doğu Avrupa'da Yılın Özelleştirme İşlemi" seçildi.

•5/2/2017'de Resmi Gazetede yayımlanan BK kararı ile TT'nin % 6,68 oranındaki Hazine'ye ait hissesi Türkiye Varlık Fonu'na devredildi.

TT'nin bu şekildeki zamandizine bağlı özelleştirme süreci aslında kabaca beş aşamadan oluşmaktadır (Tablo 2). Bu aşamalar; özelleştirmede öz hazırlık; duyuru ve ihale; strateji ve uygulama; sonuçlandırma ve izlemeden ibarettir.

Tablo 2. TT'nin özelleştirilmesi süreci

	<i>Ön hazırlık</i>	<i>Duyuru ve ihale</i>	<i>Strateji ve uygulama</i>	<i>Sonuç ve izleme</i>
Aşama 1	Hükümet ve iş dünyası kaynaklarına bağlı TT'nin özelleştirileceğine ilişkin medyatik haberlerin topluma duyurulması			
Aşama 2	Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) tarafından TT'nin özelleştirme programına alınması; Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) tarafından TT ile ilgili bilgilerin derlenmesi, devir işlemleri, ana sözleşme hazırlanması ve onayı; ÖİB gözetiminde mali danışman şirketinin seçimi	TT'nin özelleştirme payına talip olanların sahaya inmesi; güç çatışmasından en güçlü olanın üzerinde uzlaşma sağlanmasına		
Aşama 3			TT için blok satış şeklinde özelleştirme stratejisinin uygulanması (ÖİB); (istenseydi ÖYK kararıyla, örneğin işletme hakkı devri ya da gelir ortaklığı modeli gibi daha ılımlı bir yöntem değişikliği yapılabilirdi!)	
Aşama 4				İhale ve özelleştirme sürecinin sonuçlandırılması (ÖİB/OYK)
Aşama 5				TT'nin özelleştirme sonrasında ÖİB tarafından izlenmesi

4. TÜRK TELEKOM'UN ÖZELLEŞTİRİLMESİNİN SONUÇLARI

Türkiye, özelleştirme yapabilme yetisi ve deneyimine sahip olduğu için –küreselleşen dünya ekonomisi, anaakım ekonomistler ve liberal politikacılar açısından- “özelleştirme özürülü” bir ülke olmadığını kanıtlamış olabilir. Yine de uygulamasının ülkelerin içsel yapısına göre değişiklik gösteren özelleştirme stratejisinin, kimine göre –biçimlendirme anlamında- “reform”; kimine göre ise –bozma anlamında- “deform” olduğu bilinmektedir.

TT'nin özelleştirilmesi, doğrudan ya da dolaylı “ekonomik” odaklı olmak üzere çeşitli açılardan birçok sonuç doğurmuştur. Bu sonuçlar, genellikle ya bir ülkenin coğrafyası ile ekonomik gücü arasındaki ilişkiye bağlı olan “jeo-ekonomik” ya da toplumda üretim-tüketim ilişkilerini ve maddi refahın dağıtımına dayalı olan “ekonomi-politik” içeriklidir. Aralarında geçişgenlik olan jeo-ekonomik ve ekonomi-politik çıkarımlar “GZFT” yoluyla yapılabilecek bir tartışmanın da konusudur.

GZFT; bir nesneden bir işletmeye, bir sektörden bir bölgeye üretici / tüketici gruplarına kadar her bir kesimin güçlü (G) ve zayıf (Z) yönlerini; fırsata (F) dönüştürebileceği gizilgücünü ve kendisini tehdit (T) edebilecek iç ve dış unsurları aynı anda görmesini sağlayan ve rakipleriyle nasıl daha iyi yarışabileceğini gösteren nesnel bir aynadır. GZFT politikası tek taraflı olabileceği gibi çok taraflı bir yönetim politikasını da gerektirebilir. Bu politika, yöntem ya da yönetim ilgili birimi mevcut gerçeklerle yüzleştirir ve nerede görmek istediğine dair bir bakış açısı verir. Diyelim ki, Türkiye iletişim sektöründe “G” özelliğini korumaya, “F” yapısını “G”ye çevirmeye; “Z”yi etkisizleştirip “T”ye dönüşmesini engellemeye ve “T” durumundan kurtulmaya çalışmak isteyecektir (Tablo 3).

Tablo 3. TT'nin ve özelleştirilmesinin güçlü, zayıf, fırsatçı, tehlikeli yönü (GZFT)

	Güçlü (++)	Zayıf (-)	Fırsat (+)	Tehlike (--)
<i>Jeo-ekonomik açıdan</i>	<p>++ Stratejik bir sektör olan TT'nin en büyük ortağı özel yabancı sermaye olunca, Türkiye küresel sermayenin ilgi odağı haline geldi.</p> <p>++TT, Türkiye'nin, Güneydoğu Avrupa'da enerji ve ulaşımında olduğu gibi iletişim sektöründe de büyük özel sermaye konsorsiyumunun ilgi odağı olduğuna dikkat çekmektedir.</p>	<p>- Türkiye, TT'nin özelleştirilmesi yoluyla; ABD, AB ve Asya-Pasifik bölgelerinin başını çektiği küresel kapitalist düzen zincirinin bir halkasını oluşturmaya başlamıştır.</p>	<p>+ TT'nin özelleştirilmesi, özelleştirmeyi ve liberal ekonomiyi savunan Avrupa Birliği ile Türkiye'nin uyumlu ve duyarlı olduğu noktaları pekiştirmeye katkıda bulunmuştur.</p>	<p>--TT'de hissenin çoğunun yabancı bir sermaye grubuna geçmesi, yeni sömürgeci akımını ve Türkiye'nin o akımın girdabına ve dolayısıyla milli bağımsızlığının tehlikeye girebileceğini çağırılmaktadır.</p>
<i>Ekonomi-politik açıdan</i>	<p>++ Bilgi ekonomisinin bir bileşeni olan telefon ve internet ürünlerinin büyük bir satıcısı olan TT, iletişim sektöründe dev bir işletmedir; mali ve istihdam yapısı büyüktür ve uluslararası bir markadır.</p> <p>++ TT'nin Hazine payı da dâhil hissenin tamamının blok satışla özelleştirilmemiş olması ciddi bir kazanımdır.</p>	<p>-TT'nin özelleştirilmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişi konusunda bir "promosyon" gibi sunuldu ve bundan yabancı sermayedarların istikrarlı Türkiye'yi ne kadar çok tercih ettikleri noktasında siyasal rant sağlanmaya çalışıldı.</p> <p>-Özel TT'nin sektörde özel tekele dönüşmesini önleyecek ek düzenlemelerin (regülasyonlar) hızla devreye sokulması kuşkusuz var.</p>	<p>+ TT'nin % 55 hissesini satın alan Oger Telekom, konjonktür ve mali durum değiştiğinde halka arza gidebilir.^{§§§} Böylece özelleştirme içinde özelleştirme ya da türev özelleştirme gerçekleşebilir. Bu durum TT'nin pazar değerini arttırabilir.</p> <p>+Özel TT'nin yüksek gelirlerle çalışması, devlete yüksek vergi kazancı sağlayabilir.</p>	<p>--Özel TT, yüksek maliyetlerini düşürmek adına personel indirimine gitmiş ve yeni işe alımları düşük ücretlerle, bu durum sektörde istihdam daralmasına ve emek sömürüsüne yol açmıştır.</p> <p>--Türkiye TT'nin yarsından fazlasını satınca, sürekli kâr eden bir kuruluşundan özveri göstermiş oldu. Bu, gelişen bir ülke ve gelecek kuşaklar için "lüks", yanlış ve riskli bir karar sayılmaktadır.</p>

§§§ Bu konudaki bir ekonomi haberine göre, TT'nin ana ortağı Oger Telecom'a kredi veren bazı bankalar Oger'in Türk birimi OTAŞ'ın TT'deki hissesinin olası satışı için iki yabancı potansiyel alıcıyla gayri resmi görüşmeler yürütmektedir. (Reuters kaynaklı Cumhuriyet, 13 Temmuz 2017.)

Tablo 3'teki bazı maddeleri geliştirme ve onlara eklemeler yapma gereği vardır.

Bir kere, TT'nin özelleştirmesi, önceki reel ve hizmet sektöründeki kamusal işletmelerin özelleştirmelerinin bir devamı niteliğindedir. Benzer şekilde, TT'nin özelleştirmesi de, devletin halen elinde kalan ve birçoğu dünya markası özelliğini kazanmış diğer birçok önemli KİT'in (örneğin THY, TMO, MKE, Türkiye Taşkömürü Kurumu, TCDD, Milli Piyango İdaresi, TRT, Ziraat Bankası, vs.) özelleştirmesinde “bahane”, “gerekçe”, “model”, “teşvik” ya da “körükleme” rolünü oynayacaktır. Yani yeni özelleştirmeler de TT'nin özelleştirilmesinin bir sonucu şeklinde cereyan edecektir. Çünkü özelleştirme, bir çorap söküşüne benzer; gerisi gelir.

TT'nin özelleştirilmesi olayı beraberinde devlet tarafından düzenleyici kuruluşların ve üst kurulların hayata geçirilmesini gerektirmiştir. Bürokratik işlemleri azaltmak adına yapılan özelleştirmelerin, çelişkili bir şekilde bürokrasiyi çeşitlendirerek arttırdığı görülmektedir. TT için de ÖİB, ÖYK, BTK değişik düzeylerde özelleştirme öncesi ve sonrasında yer alan devletin resmi organlarıdır. Bu birimlerde üst yetkili kişilere astronomik ücretler ödenmekte ve bu yüzden de kamu ücret dağılımında adaletsizlikler yaşanmaktadır.

Devlet, sektörel iletişim politikasını TT üzerinden yürütüyordu. Özelleştirme sonucunda devlet kendi tekelden vazgeçip TT'nin küçük ortağı haline gelince beklentileri pek sosyal devlet zemininde tutamadı; alt gelir grupları için ses trafiği ve internet erişimi halen pahalıdır. Örneğin, verimliliğin “fırsat maliyeti” (vazgeçilene) yüksek istihdam oldu ve daha önce bacadan TT'ye giren 40 binden fazla işgücü özelleştirmeyle kapı dışarı edildi.

Daha rekabetçi ve dinamik bir sektör geliştirmede önemli bir unsur, Türkiye'nin uzun zamandır devam etmekte olan AB üyesi olma arzudur. Bu arzu iletişimde düzenleyici değişiklikleri teşvik etti ve Türkiye aday üyeler için AB müktesebatının 19. bölümünde belirtilen yönergeleri izleyerek yeniden düzenledi (Burnham, 2007: 1). AB, Türkiye'yi de bağlayan, devletin özel sektör üzerindeki kısıtlayıcıları kaldırması (*deregülasyon*) ve sanal rekabete karşı yeni düzenlemelerin getirilmesi (*regülasyon*) bağlamında ikinci kuşak yapısal reformlar uygulamaktadır.

TT, 70 bin civarında bir çalışan kitleye sahipken, özelleştirilince, yüksek maliyet yaratıyor diye yarı yarıya personel indirimine gitti. Yeni alınan ve niteliksiz orta düzeyli işgücüne de asgari ücret ve biraz üzerinde maaşlar ödenmeye başlandı. Makroekonomi açısından ortaya çıkan yeni tabloya göre, özele geçen TT şirketi işsizlik oranının artmasına katkıda bulundu, işsiz kalan telekomcuları -yer ve meslek değiştirme sırasında doğan bir işsizlik türü olan- “geçici” (*frikisyonel*) işsizliğe sürükledi, yeni çalışanları düşük ücrete ikna ederek sömürmeye başladı.

TT, özelleştirmeden önce kurumlar vergisi şampiyonlarından birisi idi. Özelleştirme sonrasında da bu özelliğini sürdürmesi kuvvetle olasıdır. Nitekim 2015 sıralamasına göre ilk 100 büyük mükellefler arasında TT, 260.5 milyar TL ile 11.sırada iken, rakibi Turkcell 424 milyar TL ile 5., kökeni olduğu PTT ise 85.7 milyar ile 33.sıradadır (GİB, 2016). Bu kadar yüksek vergi ödeyebilen bir kurumun özelleştirme ihalesi (% 55), gerçekleşenin (6.55 milyar \$) en az iki katı değerinde (12-15 milyar \$) olmalıydı.

Özelleştirme öncesi yapısından çok farklı olarak şimdiki TT, genel teknolojinin de gelişmesine koşut olarak ve ileri teknolojik olanaklardan da yararlanarak geniş bant girişini (penetrasyon) ve OECD standartlarını yakalamaya çalıştı (Burnham, 2006: 9). Mobil telefonla internete erişim “3G”yi aştı; şimdi “4.5G”, yakın bir gelecekte tüm gelişmiş dünya ile birlikte –bir çocuğun büyümesi gibi- aritmetik bir sıçrama (5, 6, 7G...) yapılacaktır. Elektronik dönüşümle gelişmiş dünya sanayi devriminin dördüncü aşamasını (“Endüstri 4.0”)

yaşamaktadır. Türkiye de milli kaynaklarına dış katkıları ekleyerek bu aşamaya geçmeyi ve yüksek katma değerli bilgi ekonomisi ürünleri üretim ihraç etmeyi hedeflemektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin 1970'lerde kiralık olarak yararlandığı uydu sistemleri (intelsat, eutelsat), 1980'lerden sonra hızla gelişti. Yerli uydu sistemi TÜRKSAT'ın devreye alınması ve büyümesi TT'nin özelleştirildiği döneme denk gelmektedir. Türkiye, yüksek kapasiteyle çalışan uydu sistemleri ile yaptığı tv ve internet yayınlarla öncelikle Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar coğrafyasındaki sosyo-kültürel ve ekonomi-politik etkinliğini pekiştirmektedir. Ancak Türkiye uydu sistemlerini kendi topraklarında değil halen Fransa ve Kazakistan'daki istasyonlarda yüksek maliyetlerle fırlatmaktadır. Diğer koşullar bir yana, TT'nin yatırım cüzdanı (portföy) henüz bu alanda katkı sunmaya yeterli gözükmemektedir.

Tüm bu gözlemler ve saptamalar ışığında, TT'nin özelleştirilmesinin sonuçları – özetle- “olumlu” ve “olumsuz” olmak üzere iki grupta toplanabilir (Tablo 4).

Tablo 4. TT'nin özelleştirilmesinin olumlu-olumsuz sonuçları: Özet matris

	Olumlu sonuç	Olumsuz sonuç
İstihdamı daraltması		√
Çalışanların emeğini sömürmesi		√
Küresel sermayeye eklenme		√
Bürokrasiyi arttırması		√
Devletin stratejik ve kârlı bir KİT'ten vazgeçmesi		√
Aboneleri arttırması	√	
Uydu yayıncılığında ilerleme	√	
Vergi sonrası şirket kârlarını arttırması	√	
Diğer Telekom şirketleriyle rekabet etmesi	√	

5. SONUÇ: GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERMELER

Özelleştirme, denilebilir ki, “paralel devlet yapılanması”nın ekonomik ayağını oluşturmaktadır. Özelleştirme, TT özelinde ve kapsadığı tüm stratejik sektörlerde yüksek “özgül ağırlığı”nı gösterdiği gibi, tartışmasız –bir tür- “ekonomik paralel devlet yapılanması”dır. TT'nin özelleştirilmesi bu yapının bir parçasıdır. Özelleştirme, işletmecilik tekniği dışında çok yönlü yansımalarına bakılırsa, salt ekonomik değil, jeo-ekonomik ve ekonomi-politik bir olaydır. TT'nin özelleştirilmesinin “bumerung etkisi” vardır, çünkü devlet en önemli milli varlıklarından birini elinden çıkartmakla, ayağına sıkışmıştır.

TT ayarında bir ekonomik değere sahip olmak en az bir yüzyılı gerektirir. Temelleri 19.yüzyılda atılan PTT'nin 20.yüzyılda içinden ikinci büyük bir şirketi, TT'yi çıkarması ve bunun da özelleştirme sürecinde yerli / yabancı kapitalistler lobisinin iştahını kabartmış olması bunun açık bir kanıtıdır. Özelleştirilen TT, önceki stratejik özelleştirmelerin bir sonucu, sonrakilerin ise bir nedeni sayılmaktadır. Türkiye'nin ekonomi yönetiminin küresel yabancı sermaye ile kurduğu ‘akrabalık’ ilişkisini pekiştirmiş, fakat kendi toplumunun gerçek ihtiyaçlarına karşı büyük ölçüde yabancılaştırmıştır.

Dünyada iletişim sektöründe özelleştirmeye ve kuralsızlaşmaya (deregülasyon) bulaşan her neoliberal hükümet gibi, Türkiye'de TT'nin büyük hissesini satan mevcut hükümet de genellikle bu özelleştirmenin yüksek kâr, verimlilik ve rekabet sağlayacağı noktasından hareket etmiştir. Bu kısmen doğrudur ve bu doğru nereden bakıldığına göre de değişir: Özel TT kendine kâr etmiştir, personel indirimine giderek maliyetleri ve istihdam düzeyini düşürerek kendi verimliliğini arttırmıştır; işsiz bıraktıklarının sosyo-psikolojik maliyetlerini muhasebe tekniği ile gizlemiştir.

TT'nin özelleştirilmesi GZFT çözümlenmesinin de konusudur: Bir kere bu özelleştirme, en yüksek ihale bedeli ile sonuçlandığı için Türkiye özelleştirme tarihinde çok güçlü bir özelleştirme olayıdır ve bu yüzden sektörün ve işletmenin adı gibi özeldir. Bu özelleştirmenin her şeye rağmen küresel sermayeye bir armağan gibi sunulması, TT'nin mali ve milli varlığını zayıflatmıştır. Fakat özel TT'nin yerli ve yabancı başka bilişim sektörlerini bünyesine katması ve uydu yayınları ile eş zamanlı teknolojik ataklar yapması ile Türkiye'ye Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya gibi öncelikli bölgelerde yatırım kapılarını açmaktadır. Bu önemli fırsatlara karşı çeşitli tehlikeler de arz etmektedir ki, bunların başında Türkiye'nin güvenliğini ve bağımsızlığını tehdit etmesi gelmektedir. Öte yandan, dünya ve Türkiye konjonktürü değiştiğinde, TT'nin özel hisselerini –*tekrar*- satın almak zorunda kalındığında devlet çok yüksek mali bedeller ödemek zorunda kalabilir.

TT'nin özelleştirilmesinin üstü hem “*kar*” ve hem de “*kâr*”dır. Güneşin bol olduğu – Türkiye gibi- bir ülkede karlar ve altındaki buzlar gibi, ekonomik krizler ve yanlış yönetim yüzünden de kârlar çok çabuk erir. Devlet, TT'yi özelleştirerek bir defaya özgü bir gelir elde ederken, karşılığında sürekli kârdan -yani “altın yumurtlayan tavuktan”- vazgeçmiş olmaktadır.

Sürekli kâra yani altın yumurtlayan tavuğa kavuşmak için devlet; ya TT'deki hissesini en az % 51'e çıkarmalı ya da bu kuruluşu toptan millileştirmelidir. Millileştirme, neoliberalizme karşı radikal bir model değişikliği (*paradigma kayması*) ya da 180 derecelik dönüş şeklinde düşünülebilir ki, doğrudur ve öyle olmalıdır. Çünkü ancak millileştirme yoluyla TT'nin özelleştirilmesine bağlı kayıplar ya da *telef* olan parasal kaynaklar *telafi* edilebilecektir. Başa dönme ve tekrar kazanç süreci demek olan millileştirme, çok uluslu şirketlerin ve egemen (hegemon) liberal devletlerin güdümünde dozunu arttıran kapitalist küreselleşmenin sürdüğü bir dünya konjonktüründe hayal olabilir. Ayrıca gittikçe kapitalistleşen ve dünya sermayesiyle bütünleşen Türkiye'nin mevcut ekonomik düzenine ve konjonktürüne aykırı gelebilir ve zor gerçekleşebilir. Fakat gerçekleşmesi halinde millileştirme uygulamaları, altı “*buz*” olan ve devlet ve/ya toplumun kayıp yaralanmasına yol açan TT dâhil tüm özelleştirmelere karşı “*tuz*” işlevini görecektir. Buzlanmış yollar tuzlandığında o yollardan kayıp düşmeden daha rahat geçilmiş olunacaktır.

Eğer millileştirme yapılamıyorsa, herhangi bir yeni özelleştirme (privatization) de yapılmamalı, ancak onun yerine, ona seçenek olarak, -karma ekonomi düzeninin bir bileşeni olarak- “*özelleşme*” (specialization) yapılabilir. Dikkat edilirse, sözcük benzerliği olan özelleştirme ile özelleşmenin anlamı farklıdır: İlki, kamusal işletmelerin zorla ve yapay yollarla özel sektöre devrinin gerçekleşmesi; ikincisi ise, özel sektörün gönüllü ve doğal yollarla kendi bünyesinde genişlemesi (sayıca artması) ve derinleşmesi (sektörel ve üretimsel çeşitlilik ve kapasite açısından büyümesi) demektir. Buna göre, örneğin, kamusal TT özelleştirileceğine, onun ayarında özel sermayeli yeni bir TT kurulabilirdi (özelleşme). Böylece, liberal ekonomik düzen gereği özel kesimin de iletişim şirket sahibi olması engellenmemiş olunurdu. Devletin iletişim sektöründe hiç yer almaması ya da yerini kısmen özel sektöre bırakması, bu durumun tüm sektörlerle yayılması ve herkesçe kanıksanması,

toplumu ileride anarşizm (devletsizlik) ile kapitalizmin bir arada olması demek olan “*anarko-kapitalizm*”e götürebilir.

Ayrıca, TT'nin mülkiyet ve yönetim yapısının kamu lehine *yeniden-düzenlenmesi* (re-regülasyon) sayesinde Türkiye'nin 21.yüzyıl gündemine şu yaşamsal konular alınabilir:

- İlkokuldan başlanarak yaşamın her evresinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) doğru kullanımının öğretilmesi anlamında “*sürdürülebilir iletişim eğitimi*”;
- Her yurttaşın iletişim hakkına sahip olması anlamında “*iletimde eşitlik ve adalet*”;
- Hızlı ve kolay iletişimin yansırı kişisel sırların saklanması anlamında “*güvenli ve sağlıklı iletişim*”;
- Doğayı kirletmeyen ve insanı radyasyon hastası yapmayan yenilikçi BİT teknolojilerinin kullanılması anlamında “*yeşil iletişim*”;
- Ayrıca özel gereksinimini başkasının yardımıyla karşılamak zorunda olan (görme, işitme, konuşma ve fiziksel özürlü) insanların iletişim araçlarına erişimini sağlama ve herkesin günün her saatinde BİT ürünlerinden faydalanabilme ve çağrı merkezlerine ulaşabilme anlamında “*engelsiz erişim*”.

Bu çerçevede, TT'nin özelleştirilmesinin sonuçları gözden geçirilerek, tüm yurttaşları eşitlik ve adalet ilkeleriyle kucaklayacak bir şekilde “2023 Vizyonu” ve devletin mali kaynaklarını israf etmeyecek ve israfı da halka fatura etmeyecek kamu-özel işbirliği (KOİ) modelleri ile “sürdürülebilir ar-ge” ve “etkin sosyal devletçi ekonomik politikalar” geliştirilip uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- BTİK- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2017, “İletişim Hizmetleri İstatistikleri”, *Haber Bülteni*, S.5, 15 Haziran.
- BURNHAM, James B., 2007, “Telecommunications policy in Turkey: Dismantling barriers to growth”, *Telecommunications Policy*, ss.1-12.
- BURNHAM, James B., 2006, “Telecommunications Policy in Turkey: Restructuring for Economic Growth”, *University Center for International Studies Policy Paper* No. 11, Nov.
- GİB- TC Gelir İdaresi Başkanlığı, 2016, “2015 Vergilendirme Dönemi Kurumlar Vergisi Mükellefleri Türkiye Geneli İlk 100 Sıralaması”, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/2015_KurumlarVergisi.htm (30/ 7/ 2017)
- HÜRRİYET Gazetesi, 2012, “En büyük ikinci özelleştirme oldu”, 18 Aralık.
- BRESSIE, Kent, Michael KENDE ve Howard WILLIAMS, 2004, “Changing peoples, societies and companies: Telecoms in the 21st Century”, *Telecommunications trade liberalization and the WTO*, Paper Presented to the 15th ITS Biennial Conference Berlin, September, 5-7.
- LI, Wei, C.Zhen-Wei QIANG ve Lixin Colin XU, 2010, The Political Economy of Telecommunications Reforms, *Working Paper*, No 28958.
- LI, Wei ve Lixin Colin XU, 2002, The Impact of Privatization and Competition in the Telecommunications Sector around the World, Darden Graduate School of Business Administration University of Virginia, *Working Paper* No. 02-13.
- MACMILLAN, Rory, 2001, “Telecommunications Reform in the Eastern Mediterranean: Jordan, Egypt, Lebanon and Syria - The challenge facing governments is to negotiate transition without alienating key constituencies”, *The Middle East and North Africa Legal Yearbook*.
- MMM-Makine Mühendisleri Odası, 2007, “Dosya: Türk Telekom”, *Mühendis ve Makine*, C. 48, S.571.
- OECD, 2009, Privatisation in the 21st Century: Recent Experiences of OECD Countries: *Report on Good Practices*, Paris, January.
- ÖİB-TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2017, “Türk Telekomünikasyon AŞ”. www.oib.gov.tr (3/12/2017)
- PRESS, Larry, 2009, “Broadband policy: Beyond privatization, competition and independent regulation”, *First Monday*, Vol.14, No 4, 6 April.
- ROS, Agustin J. ve Aniruddha BANERJEE, 2000, “Telecommunications Privatization and Tariff Rebalancing: Evidence from Latin America”, *Telecommunications Policy*, Vol. 24, pp. 233-252.
- TBMM-Soru Önergesi, Başbakanlık-ÖİB antetli; B.02.1.ÖİB.0.65.00.00/610 sayılı ve 11.7.2012 tarihli Maliye Bakanı'nın yanıtı <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-3776sgc.pdf> (8/12/2017)
- TRAUTH, Eileen M. ve Douglas PITT, 1992, “Competition in the telecommunications industry: a new global paradigm and its limits”, *Journal of Information Technology*, Vol 7, pp. 3-11.

